9

תנ"כון tenachon

De Profeten, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

9

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy en met medewerking van drs. Dodo van Uden en dr. Marcus van Loopik

De profeet Jirmeyahoe (Jeremia)

Jirmeyahoe 1-7 / Jeremia 1-7

NB Jer. 8 : 23-9 : 25 is in veel vertalingen 9 : 1-26

Overzicht boek naar thema's
De wijding (1)
Het verraad van het volk (2)
Ware en onware omkeer (3-4 : 4)
De straf uit het noorden (4 : 4-31)
Jeremia en het volk (7 en 26)
Jeremia's gebeden (in 8-20)
Profeet en koning (21 : 11-23 : 8)
Valse en ware profetie (23 : 9-40)
De verscheurde rol (25 en 36)
Jeremia en de Rechavieten (35)
De brief naar Bavel (24 en 29)
De profetie der onderwerping (27-28)
De verwoesting (39 : 11-43 : 7)
De laatste profetie (44)
Troost en verlossing (30-33)
(indeling ontleend aan Tsvi Adar, *Jirmejahoe hanavi*, 1972)

NB De volgende passages werden besproken in *Tenachon over de Tora*:
1 : 1-2 : 3 in nr 23 p. 362
2 : 4-28 in nr 23 p. 371
7 : 21-28 : 3 en 9 : 22-23 in nr 15 p. 243
16 : 19-17 : 14 in nr 18 p. 291
32 : 6-27 in nr 18 p. 287
34 : 8-22 en 33 : 25-26 in nr 13 p. 204

Inhoud
De profeet Jirmeyahoe 129
De naam Jirmeyahoe 130
De tragiek van Jirmeyahoe 131
De wijding van Jirmeyahoe 134
Midrasj over de wijding 134
Mij verlieten ze 135
Omhoogvliedende letters 139
Ware en onware ommekeer 140
Israel, Gods levende heiligdom 143
Heilgheid door heiliging 141
Lernen met Tenachon 144

Het was de taak van Jirmeyahoe om *uit te rukken, en af te breken en te verderven en te slechten* en pas daarna *te bouwen en te planten* (1 : 10). Zozeer was het godsdienstige en morele verval van het volk voortgewoekerd, dat er geen ander herstel mogelijk was dan het volk 'uit te rukken' uit zijn land, om het zo tot omkeer te brengen. De mensen van zijn generatie hoorden alleen zijn profetieën over de ondergang. Ze sloegen geen acht op zijn troost, dat het 'verderven en slechten' de weg tot omkeer en verlossing opende. Vandaar dat hij heel zijn leven werd gehaat en vervolgd. Zijn eerste profetieën waren gericht tegen het godsdienstige en morele verval in zijn geboortestad Anatot, wat leidde tot zijn gevangenneming en dreiging met de dood (11 : 21). Hier horen we de eerste klacht van Jirmeyahoe over zijn vervolging en zijn gebed om vergelding voor zijn belagers (11 : 18-23). Na zijn vertrek uit Anatot vestigde hij zich in Jerusalem. Uit het feit dat God hem opdraagt niet te trouwen en kinderen te krijgen (16 : 2,3,9), valt op te maken dat hij toen nog een jonge man moet zijn geweest. Ook in Jerusalem werd hij *een man van twist en onmin* (15 : 10). Zozeer zelfs, dat hem de twijfel overvalt of hij tegen de nog zwaardere tegenkanting in Jerusalem wel opgewassen is: *met wandelaars ben je eerst gelopen, en die hebben je al uitgeput. Hoe zou je wedijveren met paarden?!* (12 : 5). De Eeuwige belooft hem echter dat zijn agressieve belagers hem ook daar niet klein zullen krijgen: *Ik maak je voor dit volk tot een ijzeren, steile muur; ze kunnen je beoorlogen, maar ze zullen je niet overmannen* (15 : 20). Deze belofte kreeg hij al bij zijn wijding (1 : 17-18). Dat zij herhaald moest worden zegt wat over het verzet tegen de profeet. Maar ook al overviel hem soms de bittere wanhoop om het vruchteloze van zijn profetieën, steeds herstelde zich weer het vertrouwen in de Eeuwige en in de hem opgelegde taak. Hoe hij in zijn Jerusalemse jaren in zijn onderhoud voorzag weten we niet. De giften die de 'beroepsprofeten' daar ten deel vallen zullen hem omgetwijfeld zijn onthouden. Vermoedelijk was hij een welgesteld man. Tijdens het beleg van Jerusalem kon hij de losprijs voor de akker in Anatot immers met baar zilver betalen (32 : 9).
Vijf jaar na zijn wijding tot profeet werd in de Tempel het boek gevonden dat leidde tot de grote religieuze hervorming onder Josjiahoe (2Kon. 22-23), in het 18e jaar van diens regering. Deze ingrijpende gebeurtenis wordt in boek Jirmeyahoe niet met zoveel woorden vermeld. Uit het feit dat men omtrent de vondst van het boek de raad

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lamboylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 219400

inriep van de profetes Choelda (2Kon. 22 : 14) valt op te maken dat Jirmeyahoe toen nog niet als 'de' profeet van zijn generatie erkend was. Wellicht was ook bekend dat Jirmeyahoe weinig overtuigd was van de bestendigheid van het nieuwe verbond dat Josjijahoe met het volk sloot (2Kon. 23 : 2-3). Hij zag al gauw dat dit verbond het volk niet werkelijk tot omkeer zou brengen, en dat de afgoderij en de sociale misstanden ook na de hervorming van Josjiahoe gewoon doorgingen. Dat zou verklaren waarom hij voortdurend bleef hameren op het eerste verbond van Sinaj (11 : 12-17).
Deze profetieën stuiten in de heersende klasse op heftig verzet en zwartmakerij (18 : 18), en wel in zodanige mate dat de profeet in een gebed vraagt om zware wraak over de lasteraars en hun gezinnen (18 : 20-23). Dat Jirmeyahoe Josjiahoe om zijn rechtvaardigheid bewonderde blijkt uit 22 : 15 en uit het feit dat hij bij diens dood een klaaglied schreef (2Kron. 35 : 25).
Met de troonsbestijging van Jehojakiem verergert zijn situatie. Hij richt zware verwijten tegen de onmenselijke praktijken van de koning en stelt hem een smadelijke dood in het uitzicht (22 : 13-19). De vijandschap tussen de profeet en de koning leidde tot heftige botsingen en tot aanslagen op zijn leven. De eerste botsing doet zich al meteen na de troonsbestijging van Jehojakiem voor: Jirmeyahoe sprak in de Tempel voor een menigte uit de steden van Jehoeda, die daar was samengestroomd, en profeteerde dat de Tempel evenzeer zou worden verwoest als het heiligdom in Sjilo (26 : 1-6; dezelfde profetie uitgebreider in hfdst. 7). *De priesters, de profeten en heel het volk* (26 : 7) zagen er een belediging in voor de Eeuwige en Zijn Tempel; ze grepen de profeet en wilden hem doden. Slechts door tussenkomst van de 'oudsten van het volk', die herinnerden aan een overeenkomstige profetie van de profeet Micha in de dagen van Chizkiahoe, ontkwam de profeet aan de dood. (Zie voor het indrukwekkende verslag van deze rechtzitting p. 147f.) Jehojakiem greep niet in de procesgang in en durfde ook niet de hand aan de profeet te slaan (zoals hij dat wel deed met de profeet Oeria die hetzelfde profeteerde als Jirmeyahoe; vgl. 26 : 20-24). Kennelijk was Jirmeyahoe's invloed onder het volk inmiddels toegenomen.
In het vierde jaar van Jehojakiem (ca 604/5) bracht Nevoechadnetsar (soms gespeld Nevoechadretsar) Egypte bij Charkemisj de beslissende slag toe en nam Bavel de rol van Asjoer over. Deze gebeurtenis luidde een nieuw hoofdstuk in de profetieën van Jirmeyahoe in. Tot dusver had hij gesproken over de ondergang van Jehoeda door een verschrikkelijke vijand die uit het noorden komen zou, maar had hij deze vijand niet met name genoemd (1 : 15; 4 : 6; 6 : 22; 10 : 22; 13 : 20). De overwinning van Nevoechadnetsar bewees nu de juistheid van zijn vroegere profetieën, niet alleen in zijn eigen ogen, maar ook in de ogen van zijn generatie. Zijn daardoor toegenomen invloed bracht hem tot een uitzonderlijke stap. Hij dikteerde zijn secretaris Baroech zijn eerdere profetieën, opdat men die aan het volk zou voorlezen. Maar nu noemt hij de vijand met name: Nevoechadnetsar is door God tot Jehoeda en de volken rondom gezonden om ze met een gesel van toorn te tuchtigen. Zeventig jaar zal Bavel Jehoeda en de volken verbannen en hun landen verwoesten, en daarna zal ook Bavel worden verwoest (25 : 9ff). Hij reikt de volken symbolisch de beker van Gods toorn aan, als teken van hun

De naam Jirmeyahoe
De naam van de profeet komt voor in twee vormen: Jirmeyahoe en Jirmeja; de kortere vorm echter alleen in de hoofdstukken 27-29. In de latere traditie – een ook in de vertalingen – wordt overwegend de kortere vorm gebruikt.
Wat betekent 'Jirmeyahoe'? De naam bestaat uit drie delen: Jirm, Ya en hoe. *Ya* is een afkorting voor de Godsnaam; *hoe* betekent 'hij is' en dat geldt voor alle namen die op *Yahoe* eindigen. Dus: 'de Eeuwige, Hij is'. De vorm *jirm* is onzeker. Hij is ongetwijfeld een vervoeging in de toekomende tijd van hetzij de stam *r-m-a* ('werpen') of de stam *r-oe-m* ('verheven zijn'). In het laatste geval betekent de volledige naam: 'Hij zal verheven zijn, de Eeuwige is Hij'. Zo verklaart de midrasj (*Jalkoet Sjim'oni* II, 257). Maar dan zou de naam eigenlijk Jerimyahoe of Jaremyahoe moeten klinken. In het eerste geval betekent de naam: 'Hij zal werpen, de Eeuwige is Hij'. Dat 'werpen', in de betekenis 'doen ondergaan' vinden we ook in Ex. 15 : 1: *Het paard en zijn ruiter wierp* [rama] *Hij in zee*. De betekenis 'Hij zal doen ondergaan, de Eeuwige is Hij' strookt niet alleen meer met de overgeleverde Hebreeuwse vorm, maar ook met de boodschap die de profeet heeft te brengen.
In het Grieks van de Septuagint wordt de naam weergegeven met *Ièremias*. Midrasj Kohelet Rabba speelt in op de betekenis die dit woord in het Grieks weer oproept: 'Waarom wordt hij Jirmeyahoe genoemd? Omdat in zijn dagen Jerusalem tot *eremia* werd'. En *eremia* is het Griekse woord voor 'verwoesting'.

Jirmeyahoe geldt in de traditie tevens als de auteur van Koningen en van Klaagliederen (bBava Batra 15a en vgl. p. 93). Uit bBavaBatra 14b blijkt dat het boek Jirmeyahoe aanvankelijk aansloot op Koningen en dus voorafging aan Jesajahoe. De masoreten hebben echter de chronologische volgorde aangehouden.

ondergang (25 : 15-16, 27-29). Voor de ogen van de oudsten van het volk en de oudsten onder de priesters breekt hij in het dal van Henom (Gé Henom = het dal van Hinom) een aarden kruik en profeteert dat ook het volk en de stad zo gebroken zullen worden om de gruwelen die zich afspeelden in het dal Hinom (vgl. 7 : 31-33). Aldus hoofdstuk 19. De priester Pasjchoer laat hem in een kerker werpen, maar wanneer hij hem de volgende dag vrijlaat verkondigt de profeet opnieuw de verbanning van het volk naar Bavel en stelt hij Pasjchoer – zelf een profeet! (20 : 6) – in het uitzicht dat hij smadelijk in Bavel begraven zal worden. In zijn wanhoop vervloekt Jirmeyahoe de dag van zijn geboorte en klaagt hij tegen de Eeuwige Die hem dwingt in Zijn Naam te spreken. Dit is zijn laatste klacht. Daarna legt hij zich neer bij zijn taak en gaat hij voort zijn strafredenen te profeteren.
In het vijfde regeringsjaar van Jehojakiem wordt in de Tempel een vasten uitgeroepen. De profeet zelf kan daarbij niet aanwezig zijn. Waarom is niet duidelijk; misschien verhinderen de autoriteiten hem de toegang om zijn prediking niet te hoeven horen (36 : 5). Hij geeft echter Baroech opdracht de profetie voor te lezen die hij hem gedikteerd heeft. Deze voorlezing, eerst voor het volk, daarna voor de hovelingen, maakt diepe indruk. Op verzoek van de hovelingen stelt Baroech hun de boekrol ter hand, om hem de koning voor te lezen. De koning verscheurt het boek en werpt het in het vuur. Hij geeft bevel Jirmeyahoe en Baroech te arresteren, maar deze weten onder te duiken. Baroech schrijft op diktaat van Jirmeyahoe de profetieën opnieuw en met toevoegingen te boek (36 : 32).
Hoelang Jirmeyahoe gedwongen was zich voor de koning te verbergen weten we niet. Maar nadat Jehojakiem zich aan Nevoechadnetsar onderworpen heeft durft hij de profeet niet langer te vervolgen en kan Jirmeyahoe zijn activiteiten in vrijheid hervatten. Uit een ander voorval uit de tijd van Jehojakiem blijkt dat Jirmeyahoe's invloed in de Tempel weer is toegenomen. Hij nodigt de Rechavieten naar een van de vertrekken in de Tempel en schenkt hun wijn in. Zij weigeren te drinken, omdat hun voorvader Jonadav hun dat verboden heeft (zie voor Jonadav 2Kon. 10 : 15 en pag. 154). Daarop spreekt de profeet in naam van de Eeuwige: de zonen van Jonadav de zoon van Rechev hebben het gebod van hun voorvader gehouden, maar dit volk luistert niet naar Mij (35 : 14)!
In het jaar 597 volgt de verbanning van Jehoyachien, de zoon van Jehojakiem (2Kon. 24 : 8-20). De aangrijpende klaagzangen van Jirmeyahoe over deze verbanning staan verspreid in het eerste deel van zijn boek (13 : 18-19; 22 : 20ff, en ook 8 : 20-23; 9 : 16 : 20; 10 : 19-20; 14 : 17-18). Tsidkiyahoe, die door Nevoechadnetsar op de troon wordt gezet, is geneigd te luisteren naar de raad van Jirmeyahoe, maar is niet opgewassen tegen de hovelingen die tegen Bavel willen opstaan. Vrijwel meteen na Tsidkiyahoe's troonbestijging wordt Jerusalem het centrum van de opstand. Wanneer gezanten uit de omringende volken naar de stad komen om zich bij Jehoeda aan te sluiten, verschijnt Jirmeyahoe voor hen met een houten juk om zijn hals, als symbool voor het juk dat Nevoechadnetsar de volken heeft opgelegd. Hij waarschuwt ze dit juk te dragen tot aan de heerschappij van Bavel een einde zal zijn gekomen (in 27 : 1 is sprake van Jehojakiem; in 12 van Tsidkiyahoe; daaruit volgt dat Jirmeyahoe dit symbool al eerder gehanteerd had). De opstand gaat op dat moment

De tragiek van Jirmeyahoe

Vele profeten hebben geleden onder de verwerping door het volk. Maar van geen profeet wordt ons meer van zijn persoonlijke nood overgeleverd dan van Jirmeyahoe. Hij werd geslagen en gewond, in een modderput geworpen, beschuldigd van verraad aan de nationale idealen en van overlopen naar de vijand. (37 : 13). Een gezinsleven werd hem ontzegd (16 : 1-2) en door zijn dierbaren werd hij doodverklaard (16 : 17). Hij werd verscheurd tussen zijn aangeboren liefde voor mensen en behoefte aan warmte, en zijn opdracht hun de naderende ondergang aan te zeggen.
Dezelfde Jirmeyahoe die zeggen moet (9 : 22): *Vallen moet het lijk van de mens, als mest op de akker, als een korenschoof achter de maaier, en niemand die het opraapt*, uit die zelfde Jirmeyahoe welt de klaagzang op (8 : 18-9 : 1): *Mijn hart in mij kwijnt (–). Och dat mijn hoofd water was en mijn oog een bron van tranen, dag en nacht zou ik bewenen de doorboorden van de dochter van mijn volk.*
Verscheurd wordt hij ook door het verlangen een trouwe gezondene van de Eeuwige te zijn, en zijn verlangen van zijn opdracht ontslagen te worden. Enerzijds zegt hij (15 : 16): *Vond ik woorden van U, ik heb ze verslonden, tot wellust werd mij Uw woord, tot vreugde voor mijn hart, want Uw Naam is over mij geroepen, Eeuwige, God van de heirscharen!* Anderzijds schreeuwt hij uit (20 : 8-9): *Steeds als ik spreek wil ik huilen, 'geweld' roepen en 'roof!' want tot smaad en tot hoon is het woord van de Eeuwige mij geworden, alle dag. En ik zeg: Ik wil Hem niet gedenken, niet meer spreken met Zijn Naam. Maar het was in mijn hart als een verzengend vuur, opgesloten in mijn gebeente, ik matte me af om het te dragen tot ik het niet meer kon.*
Uitgaande van de liefde van een zoon voor zijn moeder (en met die liefde hield de profeet van zijn volk) schildert de midrasj ons het leed van de profeet bij de vervulling van zijn opdracht (Pesikta Rabati 26): 'Toen Jeremia ter wereld kwam schreeuwde hij met een grote

echter niet door. Om zich te verzoenen met Nevoechadnetsar stuurt Tsidkiayhoe gezanten naar Bavel.
Jirmeyahoe geeft ze een brief mee voor de ballingen die met koning Jehoyachien naar Bavel waren gevoerd. Hij stelt ze daarin gerust en gebiedt ze aldaar rustig het einde van de ballingschap af te wachten, dat na 70 jaar zou volgen, en vooral niet te luisteren naar de valse profeten die een spoedige verlossing beloven en oproepen tot opstand (29 : 1-14). Zie hiervoor p. 151.
De gedachte aan een opstand vindt echter vurige aanhangers onder de 'beroepsprofeten', zowel in Jerusalem als in de ballingschap. Ze wekken bij het volk de valse hoop dat de val van Bavel aanstaande is en dat de ballingen, met de verbannen koning aan het hoofd, naar Jerusalem zullen terugkeren. Heel zijn leven voerde Jirmeyahoe strijd met deze leugenprofeten, die hem op hun beurt bestreden, zowel in Jerusalem als via brieven die ze uit de ballingschap naar de heersers in Jerusalem deden uitgaan (29 : 24-32). Een van die profeten, Chananja ben Azoer uit Giv'on (een stad in Binjamin) profeteert in de Tempel dat de verlossing van het juk van Bavel over twee jaar volgen zal. Om zijn bewering kracht bij te zetten verbreekt hij het symbolische juk om de hals van Jirmeyahoe. Jirmeyahoe vermoedt in hem een valse profeet, maar durft zijn profetie niet ontkennen; het is immers denkbaar dat de Eeuwige erbarmen heeft gekregen. Daarna draagt de Eeuwige hem echter op een juk van ijzer te nemen. Chananja sterft in hetzelfde jaar zoals God hem bij monde van Jirmiyahoe voorzegt (28 en zie p. 150-151). In dit zevende jaar van de regering van Tsidkadyahoe, reist de koning van Jehoeda naar Bavel, kennelijk om zijn trouw aan Bavel te bewijzen. Met de koning mee reist Seraja, de broer van Baroech, de *sar menoecha* (Radak: die de koning gezelschap houdt wanneer hij rust). Aan deze Seraja geeft Jirmeyahoe een brief mee met profetieën over de rampspoed die Bavel treffen zal. Hij gebiedt hem deze brief bij aankomst voor te lezen, daarna een steen aan de brief te bevestigen en hem in de Eufraat te gooien, als teken dat ook Bavel zo zal ondergaan en niet weer zal bovenkomen (51 : 49-64).
Ondanks de waarschuwingen van de profeet breekt nu toch de opstand uit. Nevoechadnetsar trekt met zijn leger Jehoeda binnen, neemt steden en vestingen in en slaat het beleg voor Jerusalem. Jirmeyahoe krijgt opdracht naar de koning te gaan om hem nogmaals te waarschuwen dat de stad aan de vijand wordt overgegeven, en dat hij beter kan proberen te redden wat er nog te redden valt. Tevergeefs. Want intussen is er hoop gerezen op de tussenkomst van Egypte. Dit land trekt inderdaad tegen de Babyloniërs op, die het beleg van Jerusalem opbreken om het Egyptische leger tegemoet te trekken. Grote vreugde in Jerusalem, waar men hoopt dat Bavel niet zal terugkeren en dat stad en Tempel gered zullen worden. De koning vraagt Jirmiyahoe tot de Eeuwige te bidden dat deze hoop in vervulling mag gaan. De profeet antwoordt dat hij het volk niet met ijdele hoop wil opbeuren, want dat het Egyptische leger zal omkeren, dat Jerusalem opnieuw zal worden belegerd en in vlammen zal opgaan (37 : 3-10). Ook vóór dit verzoek had de profeet dit trouwens al geprofeteerd (34 : 1-3). Nu de vrees geweken is, verbreekt men het verbond dat tijdens het beleg gesloten was, om alle slaven vrij te laten. Deze schaamteloze eedbreuk brengt de profeet opnieuw tot een felle vermaning (34 : 8-22).

schreeuw (–) en hij zei tot zijn moeder: iema, iema [*mammie*], je hebt me niet verwekt op de wijze der vrouwen, en me niet gebaard als een kraamvrouw. Zijn je wegen niet geweest als die van een overspelige vrouw die haar ogen op een ander gericht heeft? (–) Waarom drink je niet het bittere water [*vgl. Num 5 : 12-31*] (–). Toen zijn moeder deze woorden hoorde zei ze: Wat wil hij me zeggen, mij die geen schuld draagt!? Jeremia zei haar: Niet tot jou, iema, zeg ik dit, niet tot jou, ik profeteer het tot Tsion; tot Jerusalem spreek ik, die haar dochters kleedde in scharlaken en sierde met goud, maar daar komen de rovers en roven ze [*vgl.* Jer. 4 : 30-31]. Jeremia zei: Ik zal jullie zeggen op wie ik lijk. Ik lijk op een hogepriester die een vrouw het bittere water laat drinken. Hij plaatst de vrouw voor zich, maakt haar haar los [Num. 5 : 18], neemt de beker om haar te laten drinken, en dan ziet hij dat het zijn moeder is. En hij roept uit: Wee mij, iema, dat ik het ben die aan je eer moest twijfelen en je nu zo behandelen moet. En zo zei Jeremia: Wee mij, Tsion, mijn iema, dat ik die zoveel goeds en troost over je profeteren wilde, nu de ondergang over je moet profeteren!' (zie ook p. 95).
Een andere midrasj schildert hem als iemand die altijd het positieve in Israel wilde zien en tot het laatste hoopte dat het volk zou omkeren en de verwoesting uit zou blijven: *Misleid hebt U me, Eeuwige, en ik liet me verleiden* (Jer. 20 : 7): 'Toen het einde van Jerusalem kwam en ze verwoest zou worden, zei de Heilige Hij zij gezegend tot Jeremia: Ga naar Anatot en koop de akker van Chaname'eel je oom (Jer. 32). Op dat moment dacht Jeremia: Misschien heeft Hij erbarmen en kan er nog worden geleefd. Maar toen Jeremia daartoe uit Jerusalem was weggegaan, kwam er een engel uit de hemel, die zijn voeten zette op de muren van Jerusalem en ze brak en riep: Laat de haters komen en binnengaan in het Huis waaruit de Heer vertrokken is; laat ze het bespotten en verwoesten, en binnen-

In deze tijd overkomt Jirmeyahoe iets wat ernstige gevolgen voor zijn persoonlijke lot zal hebben (37 : 12ff). Hij gaat naar het land Binjamin. In de poort van Binjamin wordt hij gearresteerd op beschuldiging te willen overlopen naar de Babyloniërs. Hij wordt overgedragen aan de autoriteiten en in het gevang gezet. Na vele dagen wordt hij op bevel van de koning overgebracht naar de voorhof van de gevangenis. Op dit moment, waarop het land al is gebrandschat en Jerusalem op het punt staat te vallen, gebiedt hem de Eeuwige de akker van zijn neef Chaname'eel te kopen tegen baar zilver, en er in het bijzijn van getuigen een contract voor te tekenen, als teken dat men *in dit land nog huizen en akkers en wijngaarden zal kopen* (32). Hij laat dit vergezeld gaan van profetieën over de toekomstige verlossing (33). De betrekkelijk rust in de voorhof van het huis van bewaring is echter van korte duur. De autoriteiten horen dat Jirmeyahoe daar doorgaat met het bepleiten van overgave aan Bavel. Ze eisen van de koning dat hij gedood zal worden, omdat hij de resterende soldaten in de stad erdoor ontmoedigt (38 : 4). De koning geeft hun de vrije hand, en ze werpen de profeet in een modderput. Daar zou hij ongetwijfeld zijn verhongerd, wanneer Eved-Mèlech hem er niet op last van de koning uit had gesmokkeld (38 : 10-13) en teruggebracht naar de voorhof van het huis van bewaring. De koning bezoekt hem daar in het geheim en vraagt naar het Woord van de Eeuwige. Opnieuw raadt de profeet hem aan zich aan Bavel over te geven. De koning heeft daartoe echter niet de moed, en smeekt de profeet bovendien over het gesprek te zwijgen (38 : 24-27).

Na de verwoesting van Jerusalem en de deportaties naar Bavel, wordt Jirmeyahoe door de Babyloniërs bevrijd en overgedragen aan Gedalja. Hij verkiest echter in de stad te blijven, ongetwijfeld om met de armen die waren overgebleven te rouwen en hen te sterken (39 : 3-14). Wanneer een maand na de val van de stad Nevoezar'adan naar Jerusalem komt (52 : 12), met het bevel van Nevoechadnetsar om de profeet te sparen (39 : 12), treft hij hem in Rama, op weg naar Bavel, geboeid tussen de gedeporteerden. Hij doet hem de boeien af en nodigt hem uit als gast naar Bavel te komen, of heen te gaan waarheen hij wil. Jirmeyahoe verkiest echter naar Gedalja te gaan, die in Mitspa een centrum had ingericht voor de overgeblevenen van het volk (40 : 1-7). Na de moord op Gedalja (41) vragen de leiders van de soldaten die aan het zwaard van de Babyloniërs waren ontkomen, hem in naam van de Eeuwige te zeggen wat ze moeten doen. Ze zweren hem onder ede te zullen doen wat hij zal zeggen. Na tien dagen volgt het antwoord: ze moeten blijven in het land en niet naar Egypte gaan. In weerwil van hun belofte voeren ze de rest van het volk en ook Jirmeyahoe en Baroech mee naar Egypte (42-43). Over de activiteiten van de profeet in Egypte zijn ons twee gebeurtenissen overgeleverd: de symbolische handeling bij de poort van het paleis van de Farao in Tachpanches, waarmee hij de nederlaag van Egypte tegen Nevoechadnetsar verbeeldt (43 : 8-13) en de vermaning tegen de afgodendienst van de Joden die naar Egypte waren ontkomen (44). Ook de tweede profetie over de val van Egypte (46 : 13-26) kan Jirmeyahoe in Egypte hebben uitgesproken, kort voor het jaar 568, het jaar waarin Nevoechadnetsar tegen Egypte optrok. De profeet was toen bijna 75.

(Vrij naar Mosjè Zwi Segal, in *Entsiklopedia Mikraiet*.)

gaan in de wijngaard om de wijnstok om te hakken, die de Waker heeft verlaten om heen te gaan (–). Toen Jeremia terugkwam naar Jerusalem en de rook zag opgaan uit de Tempel, dacht hij bij zichzelf: Misschien heeft Israel omkeer gedaan en is dit de rook van de reukoffers. Toen hij voor de verwoeste muur stond en zag hoe de Tempel tot een steenhoop was verwoest, schreeuwde hij het uit en zei: *Misleid hebt U me, Eeuwige, en ik liet me verleiden*, U hebt me uit het Huis laten gaan en het verwoest, *en het was in mijn hart als een brandend vuur*. Heer der wereld, wat is mijn zonde, dat U door alle profeten die er voor mij waren en die nog zullen komen Uw Huis niet hebt verwoest, maar alleen door mij?!' (*Jalkoet Sjim'oni* 300).

Jeremia's woorden: *Och dat mijn hoofd water was en mijn oog een bron van tranen, dag en nacht zou ik bewenen de doorboorden van de dochter van mijn volk* (9 : 1), legt de midrasj in de mond van de Sjechina (de Inwoning Gods) en laat zien hoe deze noodkreet als het ware gedeeld wordt door Israel, de profeet en de Sjechina: 'Zei Rabbi Acha: Toen Tsion en Jerusalem waren verwoest en de Tempel verbrand en Israel in boeien weggevoerd werd, toen wilden ze huilen. Maar de haters lieten het niet toe, maar vervolgden ze en sloegen ze op hun nekken. Toen wendde Israel zich wenend tot Jeremia en hij zong een klaagzang: *Zij* [Tsion] *weent steeds in de nacht* (Klaagl. 1 : 2). Israel zei tot Jeremia, met jou heeft men medelijden, want er staat (39 : 12): *Doe hem geen kwaad*. Laten we het zo doen: ween jij overdag, dan wenen wij 's nachts. En zo deden ze. Jeremia weende overdag en zei (20 : 14): *Vervloekt de dag van mijn geboorte, laat de dag waarop mijn moeder me baarde niet gezegend zijn*. De Heilige Hij zij gezegend zei: Israel weent in de nacht en Jeremia overdag, maar Ik ween dag en nacht, zoals er staat (9 : 1; soms 8 : 22): *Dag en nacht zal ik de doorboorden van Mijn volk bewenen*' (Jalkoet Sjim'oni 279).

De wijding van Jirmeyahoe

'Het eerste hoofdstuk van het boek Jirmeyahoe is niet "slechts één" van de hoofdstukken uit het boek van de profeet van de verwoesting. Het is ook geen proloog die de lezer rustig en geleidelijk inleidt in de thema's van het boek. Het hoofdstuk stort de lezer middenin de problematiek van de profetie, en maakt hem getuige van de eerste en zo toekomstzwangere ontmoeting tussen de profeet en zijn God. De fundamenten van de profetische bestemming worden er voor de lezer neergelegd. Reden waarom dit hoofdstuk, dat de hoeksteen vormt van de profetieën van Jirmeyahoe, een diepgaande behandeling vergt' (A. Melamat, *Jirmeyahoe Perek Alef*, Jerusalem 1963). Bij onderstaande bespreking maken we onder andere van Melamats boek gebruik.

1 : 1 *De woorden van Jirmeyahoe de zoon van Chilkiyahoe, uit de priesters die in Anatot waren, in het land Binjamin...*
Jirmeyahoe kwam dus uit een priestergeslacht. Volgens de masoretische tekens slaat *uit de priesters* niet op Chilkiyahoe, maar op Jirmeyahoe. En daaruit volgt dat hij zelf niet als priester dienst deed, want anders had er gestaan *Jirmeyahoe de zoon van Chilkiyahoe, de priester*, net als in Jech. 1 : 3. Anatot was de stad waarheen koning Sjlomo de hogepriester Evjatar verbande (1Kon. 2 : 27), zodat Jirmeyahoe een nazaat kan zijn geweest van het priestergeslacht van Eli, en niet van het geslacht van Tsadok, die Sjlomo in plaats van Evjatar aanstelde tot hogepriester in de Tempel van Jerusalem (1Kon. 2 : 35). Anatot lag zo'n 7 km ten noordoosten van Jerusalem.
'De woorden' slaat niet alleen op zijn profetieën, maar ook op datgene wat hem als profeet onder het volk overkwam.
2 *tot wie het woord van de Eeuwige was in de dagen van Josjiahoe de zoon van Amon, koning van Jehoeda, in het dertiende jaar van zijn koningschap,* 3 *en dat was in de dagen van Jehoyakiem, de zoon van Josjiahoe, koning van Jehoeda, tot vol was het elfde jaar van Tsidkiahoe, de zoon van Josjiahoe, koning van Jehoeda, tot de verbanning van Jerusalem in de vijfde maand.* Koning Jehosjia regeerde van 639/8-609. Jirmeyahoe begon zijn optreden als profeet dus in het jaar 627/6, kort na de eerste religieuze hervorming van Josjiahoe (2Kron. 34 : 3) en zo'n 40 jaar voor de verwoesting van de eerste Tempel in 586. Twee koningen uit deze periode worden niet genoemd: Jehoachaz (2Kon. 23 : 31) en Jehoiachien (2Kon. 24 : 8), die elk maar drie maanden regeerden. *Tot de verbanning van Jerusalem:* hoewel in het boek ook profetieën zijn opgenomen van na de verwoesting (40 en verder).
Tot zover het opschrift van het boek Jirmeyahoe.
Het eigenlijke boek begint dan met de wijding van de profeet. Niet alleen voor Jirmeyahoe was dit het centrale punt in zijn leven; het is het ook voor de lezer. We leren er immers uit dat Jirmeyahoe profeteert in opdracht van de Eeuwige. En dat is misschien de voornaamste reden waarom hij deze intieme gebeurtenis aan de openbaarheid prijs geeft. Dat intieme komt tot uiting in het taalgebruik: *En het woord van de Eeuwige was tot mij*, enz. (4). Maar op het moment dat hij zijn profetie begint, wijkt de tweede persoon: *Zo spreekt de Eeuwige* (2 : 2). We leren er ook uit dat Jirmeyahoe overvallen wordt door

Midrasj over de wijding
'De Eeuwige Hij zij gezegend zei hem: *voor Ik je vormde in de moederbuik heb Ik je gekend* (1 : 5): voor Ik je vormde in het binnenste van je moeder heb Ik je al aangesteld om te profeteren over Mijn volk. Jirmeyahoe zei: Heer der wereld, ik kan niet over ze profeteren; welke profeet is naar ze uitgegaan die ze niet hebben willen doden? Ge hebt ze Mosjè en Aharon gestuurd – en hebben ze die niet willen stenigen? Ge hebt ze Eliyahoe, de man met de haren, gestuurd en ze bespotten hem en lachten hem uit: "Hé krulbol!" Want hij was *een harig man* (2Kon. 1 : 8). Ge hebt ze Elisja gestuurd, en ze riepen hem toe; *Ga weg kaalkop, ga weg kaalkop!* (2Kon. 2 : 23). Ook Ik zal aan Israel niet ontkomen. Ik weet toch niets, ik ben toch maar een jongen? Maar de Eeuwige zei hem: Ik hou juist van jeugdigen, want die hebben de zonde nog niet geproefd. Israel heb Ik uit Egypte verlost, en Ik heb ze "jongen" genoemd, zoals er staat (Hosjea 11 : 1): *Toen Israel een jongen was, heb Ik hem liefgehad.* En met de liefde tot de jeugd heb Ik de gemeenschap van Israel in Mijn herinnering, zoals er staat (Jer. 2 : 2): *Ik gedenk je de lieflijkheid van je jeugd' (Jalkoet Sjim'oni, II, 262).*

Wie zal U niet vrezen, Koning van de volken (Jer. 10 : 7). Zeiden de profeten tot Jirmeyahoe: Alle profeten noemen Hem de Koning van Israel, en jij noemt Hem *Koning van de volken* ['van de goyiem']?! Hij antwoordde: Mij is gezegd: *Als een profeet onder de volken heb Ik je gegeven* (1 : 5), daarom noem ik Hem *Koning van de volken.* Als Hij al geen erbarmen heeft met Zijn eigen volk, zou hij dan met andere volken erbarmen hebben? [En zouden die Hem niet nog meer moeten vrezen?] (Sjemot Rabba 29,9).

de aanspraak Gods en dat er geen sprake is van een innerlijk schouwen dat uit zijn binnenste opwelt. De bron komt van buiten: hij hoort, en hij voelt de aanraking Gods op zijn mond (9). De wijding wordt beschreven als een dialoog tussen twee personen, hoever ze qua macht en grootheid ook uiteen liggen. Maar het blijft een dialoog. Uit de aanvankelijke weigering van de profeet leren we dat de profeet meer is dan alleen een willoze spreekbuis. Er wordt een actieve reactie van hem gevergd. De dialoog maakt tegelijkertijd iets duidelijk van het verschil tussen de mens als mens en de mens als profeet. De mens Jirmeyahoe is gezegend met een teer en gevoelig hart. En dat verscherpt de tegenstelling met de loodzware opdracht die hem als profeet wordt opgelegd. De kloof tussen mens en profeet is de bron van de tragiek in de persoon van Jirmeyahoe, een tragiek die zijn stempel drukt op heel zijn verdere leven.

4 *En het woord van de Eeuwige kwam tot me, zeggende:* 5 *voor Ik je vormde in de moederbuik heb Ik je gekend, voor je uit de schoot kwam heb Ik je gewijd, als een profeet voor de volken heb Ik je gegeven.*

Let eerst op de poëtische dynamiek van 5: gekend, gewijd, gegeven; drie woorden waarin (in het Hebreeuws) onderwerp, gezegde en lijdend voorwerp zijn samengesmolten en waarmee we de profeet als het ware vanuit de hogere wereld eerst op aarde en dan onder de volken geworpen zien.

Het werkwoord 'kennen' (*j-d-a*) komt in het Hebreeuws in twee betekenissen voor: Het uiterlijke kennen, zoals in de zin *kennen jullie Nachor? En ze antwoordden: we kennen hem* (Gen. 29 : 5); of 'weten': *ze wisten niet dat Joseef luisterde* (Gen. 42 : 23). Maar ook een innerlijk, intiem en diep kennen: *En Adam kende Chava zijn vrouw en ze werd zwanger* (Gen. 4 : 1); *alleen jullie heb Ik gekend uit alle volken van de aarde en daarom bezoek Ik al jullie overtredingen* (Amos 3 : 2). Het werkwoord kennen duidt hier op een diepe relatie tussen God en Jirmeyahoe, die er al was voor hij nog geboren was. In 12 : 3 bevestigt de profeet deze intieme relatie: *Maar Gij, Eeuwige, kent me, ziet me, proeft mijn hart dat met U is*. De woorden *heb Ik je gewijd* zouden we letterlijk kunnen vertalen als 'heb ik je geheiligd'. In de *hif'iel*-vorm betekent het echter: apart gezet en bestemd voor een taak die hem in een bizondere relatie tot de Eeuwige brengt.

Het woord 'profeet' komt bij Jirmeyahoe meer voor dan in welk ander boek van Tenach ook: 92 keer. Jirmeyahoe zelf wordt echter alleen door anderen zo genoemd (31x) en gebruikt het woord nooit voor zichzelf. Vandaar het belang van 5, waarin de Eeuwige hem zo noemt.

Een profeet voor de volken: vele verklaarders hebben moeite met het feit dat bij zijn wijding als eerste 'de volken' worden genoemd, en niet Israel. Het profeteren over de volken is echter kenmerkend voor de ware profeten, en volgens Jirmeyahoe een van de verschillen met de leugenprofeten (28 : 8). Volgens Malbiem onderstrepen deze woorden het universele van de profetie: 'Niet voor jezelf, maar voor Mij; en niet voor een bepaald volk, maar voor alle volken.' De Eeuwige is de God van de wereld.

6 *Maar ik zei: ach mijn Heer God, zie toch, ik weet toch niet te spreken, ik ben maar een knaap.*

Voor *ik weet* gebruikt de profeet ook dat werkwoord *j-d-a*, en nu tegengesteld aan de betekenis in 5.

'Mij verlieten ze...' (Jer. 2 en 11)

In Jeremia's eerste profetie (hfdst. 2) richt de Eeuwige Zich tot Zijn volk over het verraad dat het tegenover Hem gepleegd heeft. De profetie neemt de vorm aan van een twistgesprek (2 : 9), bijna een rechtsgeding: God en het volk vertegenwoordigen twee kanten van een contract. God beschuldigt het volk van contractbreuk en het volk ontkent dit: *Zie, Ik wil met je in het gericht, om je zeggen: Ik heb niet gezondigd!* (2 : 35). Het contract is het bizondere verbond dat God op Sinaj met het volk Israel is aangegaan. God heeft Zijn kant van het verbond gehouden, maar het volk niet. Terwille van de realisering van Zijn plan met de schepping moet Hij Israel nu confronteren met de consequenties van zijn verraad. Hoe dat verraad zich heeft toegedragen vinden we in hfdst. 11, dat de geschiedenis beschrijft van het verbond tussen God en Zijn volk. God zendt de profeet *naar de mannen van Jehoeda en de inwoners van Jerusalem* (11 : 2) om ze te herinneren aan *de woorden van dit verbond dat Ik jullie vaderen geboden heb op de dag waarop Ik ze uitleidde uit Egypte, uit de smeltoven* (3-4). In het verleden hebben ze het verbond verzaakt: *ze hebben niet geluisterd (–) maar ze gingen, ieder naar de aandrift van hun boze hart* (8). En in het heden is het niet anders: *teruggekeerd zijn ze naar de misdaden van hun voorouders, die weigerden te luisteren naar Mijn woorden; ze gingen achter andere goden aan om die te dienen. Het huis Israel en het huis Jehoeda ontbonden Mijn verbond dat Ik met hun vaderen heb gesloten* (9-10). En dit heeft nu zijn consequenties: *Daarom, zo heeft de Eeuwige gezegd, laat Ik een kwaad over ze komen waaraan ze niet kunnen ontsnappen* (11). Dan zullen ze zich tot Hem wenden om hulp zoals ze dat deden in de tijd van de Richteren, *maar Ik zal niet naar ze luisteren*. Dan zullen ze om hulp schreeuwen *tot de goden die ze bewierroken, maar die zullen hen zeker niet kunnen redden in de tijd van hun rampspoed* (12). Aldus de gang van zaken zoals de bijbel die in alle toonaarden beschrijft, en waaruit de vitale taak

Ik ben maar een knaap: Rasji: Mosjè kon het volk vermanen nadat hij tal van wonderen voor ze verricht had. En ik zou het nu al doen? De Septuaginta vertaalt: 'te jong'. Radak wijst erop dat ook Sjmoe'el gewijd werd toen hij nog een knaap was; en dat 'knaap' bovendien 'dienaar' kan betekenen; Jehosjoea wordt 'knaap' genoemd (Ex. 33 : 11), en Rambam (*Moré* II, 32) rekent voor dat hij toen minstens 75 geweest moet zijn. Abravanel meent uit het taalgebruik van Jirmeyahoe op te maken dat hij inderdaad nog jong en stylistisch onervaren was (Malbiem verzet zich fel tegen dit argument). Aan de andere kant weten we dat Jirmeyahoe ten tijde van zijn wijding nog ongetrouwd was; want pas later zegt God hem niet te trouwen (16 : 1). De bedoeling zal dus wel zijn, jong en onervaren. Zie ook de midrasj op p. 134.

7 *Maar de Eeuwige zei tot mij: zeg nooit 'ik ben maar een knaap!' Want overal waarheen Ik je zenden zal, zal je gaan en alles wat Ik je gebieden zal, zal je spreken.* 8 *Vrees niet voor ze, want Ik ben met je om je te redden, heeft de Eeuwige gesproken.*

Want overal waarheen Ik je sturen zal, enz. Deze gedragen woorden verwijzen terug naar 5. Daar is de volgorde: *Ik heb je gekend*, dat wil zeggen: Ik ben dicht bij je geweest; *Ik heb je gewijd*, dwz: Ik heb je een bestemming toegedacht; *ik heb je gegeven als profeet*, dwz: Ik heb je gezonden. Maar nu, in antwoord op Jirmeyahoe's bedenking, is de volgorde omgekeerd: eerst het zenden, dan de bestemming (*alles wat Ik je gebieden zal*) en tenslotte de nabijheid (*Ik ben met je*). Met andere woorden: je ontkomt niet aan je zending, maar Ik blijf bij je zoals aan het begin. Maar er is meer veranderd. In 5 staan de werkwoorden in de voltooide tijd, in 7-8 in de toekomende tijd. Wat vanuit Gods optiek al van het begin gegeven was, zal in de geschiedenis pas blijken aan het eind, nadát de profeet is gegaan, en ná de crises die zijn spreken en luisteren zullen oproepen.

Want Ik ben met je om je te redden, heeft de Eeuwige gesproken. Bij onze bespreking van vers 19 komen we terug op deze zin.

9 *Toen zond Hij Zijn hand en liet hem mijn mond beroeren. En de Eeuwige sprak tot mij, hier, ik geef Mijn woorden in je mond.* In de fysieke aanraking van de profeet door zijn God, komt het proces van de wijding tot zijn hoogtepunt, en eindigt de dialoog. De werkwoordsvorm *wajaga* is een *hif'iel*: God beroert de mond van de profeet niet rechtstreeks, maar veroorzaakt de aanraking. Een te kras antropomorfisme wordt daarmee vermeden. De Targoem (de oude Aramese vertaling) vermijdt elke zweem van antropomorfisme door te vertalen: *De Eeuwige zond de woorden van Zijn profetie en ordende ze in mijn mond*. Maar het blijft veelbetekenend dat het 'zenden' uit 7 door de profeet als een fysieke aanraking wordt ervaren.

10 *Zie, Ik stel je deze dag over de volken en over de koninkrijken, om uit te rukken, en af te breken en te verderven en te slechten, te bouwen en te planten.*

Deze dag slaat niet primair op de dag van de wijding, maar op het tijdstip in de geschiedenis waarop als gevolg van de ineenstorting van Asjoer de hele middenoostelijke wereld in beroering is.

Om uit te rukken: de term is ontleend aan de landbouw, net als *te planten* aan het eind van de zin. Het tweede woord: *af te breken* (of slopen) is ontleend aan de bouw en staat tegenover het voorlaatste woord in de zin: *te bouwen*. Daartussenin vinden we *te verderven en te*

volgt van de profeten: Zij zijn het die het volk confronteren met de rampen die het overkomen zal wanneer ze doorgaan met het verzaken van het verbond; en zij zijn het die het volk oproepen hun afgoden te verlaten en terug te keren tot de Eeuwige. Eliyahoe deed het op een dramatische manier op de Karmel; Jeremia doet het in de vorm van een voortgaand twistgesprek of rechtsgeding dat door al zijn profetieën heenloopt.

Hoofdstuk 2 is daar een indrukwekkend voorbeeld van. Ook dit begint met een historisch overzicht (1-9). Maar de toedracht wordt nu niet van buiten af, vanuit de feiten beschreven, maar van binnen uit, vanuit de gevoelens. Het verbond tussen God en Zijn volk wordt nu geschilderd als een liefdesverbond tussen man en vrouw. En in plaats van het recht overheerst hier de emotie: *Ik herinner je de toegewijdheid van je jeugd, de liefde van je bruidstijd, toen je Me naging in de woestijn, door een land dat nooit bezaaid was*. Israel was toen *de Eeuwige een heiligheid, de eersteling van Zijn oogst* waarover Hij altijd waken zal (2-3). Jeremia stelt de woestijnperiode heel wat idyllischer voor dan het beeld dat oprijst uit de Tora: het beeld van een almachtige, haast dreigende God tegenover een volk dat verscheurd wordt tussen kleingeestigheid en religieuze vervoering. Jeremia's idylle grijpt echter aan op de ontroerende uitnodiging Gods aan het volk om hem *het dierbaarste van alle volken te zijn* (Ex. 19 : 1-6), waarop het volk uit één keel 'ja' geroepen heeft (Ex. 19 : 8). Daarvan uitgaande schildert Jeremia de woestijnperiode als een bruidstijd. En tegen de achtergrond van die liefdesidylle is de verdere geschiedenis des te schokkender. God leidt Zijn volk naar *een vruchtenland om te eten van zijn fruit en zijn goeds*. Maar het volk? *Jullie kwamen en verontreinigden Mijn land, en Mijn eigenste maakten jullie tot een gruwel* (7). De Eeuwige hield Zijn woord, maar het volk *verwijderde zich van Mij, en ging achter het zinloze aan en maakte zichzelf zinloos* (5). *De priesters zeiden niet 'Waar is de Eeuwige?'*

slechten. Vier negatieve woorden, tegenover twee positieve: de opbouw is alleen mogelijk nadat er afgebroken is, en daarop ligt het accent van Jirmeyahoe's profetie. De tegenstelling wordt onderstreept doordat de vier negatieve en de twee positieve woorden met het voegwoord *en* worden verbonden, terwijl tussen beide groepen het voegwoord ontbreekt.

De beeldspraak keert in Jirmeyahoe's profetieën meermalen terug. In 31 : 27 uitgebreider en verklarend: *Zoals Ik me haast over hen om uit te rukken en af te breken en te slechten en te verderven en kwaad te doen, zo zal Ik me haasten over hen om te bouwen en te planten, is het woord van de Eeuwige*. Het werkwoord 'haasten' (*sj-k-d*) in deze zin grijpt terug op het beeld van de amandelhouten staf in ons hoofdstuk (11-12). Uit de zin blijkt ten overvloede dat het niet Jirmeyahoe is die dat alles doet, maar de Eeuwige: Hij is de Bouwmeester en de Planter van de wereld; aan de profeet de taak dit de wereld in te prenten.

11 *En het woord van de Eeuwige was tot mij, zeggende: Wat zie je Jirmeyahoe? En ik antwoordde: een amandelhouten staf.* 12 *En de Eeuwige zei me: Je hebt goed gezien. Want Ik zal Mijn woord verhaasten, om het te doen.*

'Zien' is meer dan alleen maar 'kijken'. Het is veeleer 'schouwen'. Vgl. de twee betekenissen van 'kennen'.

Radak: 'Kennelijk zag hij een tak zonder bladeren en bloemen. Hij keek ernaar met een profetische blik en herkende er de amandelboom in. En daarom zei de Eeuwige: *je hebt goed gezien*. Want als hij hem met bladeren en bloemen gezien had, hadden die woorden geen zin gehad, want dan had de profeet hem meteen herkend.' Wat Jirmeyahoe herkende was de staf, als symbool van de roede waarmee God het volk zou tuchtigen, en hij herkende tegelijkertijd de betekenis van de amandelboom. Het Hebreeuwse woord ervoor is *sjakeed* en dat verwijst naar de stam *sj-k-d* = haasten. De amandelboom heet zo, omdat de boom al bloeit voor het einde van de winter, en zich als het ware haast. De stam *sj-k-d* heeft bovendien de betekenis van 'waken'. Wat Jirmeyahoe 'goed gezien' had, was dus dat God de volken snel zou tuchtigen, en dat die tuchtiging Zijn 'waken', Zijn zorg over het volk inhield.

De amandelstaf was gangbare beeldspraak onder het volk. Jirmeyahoe geeft er een eigen uitleg aan. Hetzelfde geldt voor het nu volgende beeld van de kokende ketel:

13 *En het woord van de Eeuwige kwam een tweede keer tot me, zeggende: Wat zie je? Ik zei: een kokende ketel zie ik, met zijn voorkant naar het noorden.*

Hoe begrijpen we het beeld van de kokende ketel, met zijn voorkant naar het noorden? Niet als het vredige beeld van een fluitketel met zijn tuit naar het noorden. Veeleer als een smeltkroes waaronder het vuur door een blaasbalg van het uit het noorden aangeblazen wordt (aldus Melamat). De ketel kan op Jerusalem slaan, dat in Ezech. 11 : 3 met een ketel wordt vergeleken (al gaat het daar om een ketel waarin gekookt wordt). Dat wordt zelfs waarschijnlijk wanneer we verder lezen:

14 *De Eeuwige zei tot mij: van het noorden af opent zich het kwade over alle inwoners van het land.* 15 *Want zie, ik roep alle families van koninkrijken naar het noorden, is het woord van de Eeuwige en ze komen en stellen hun troon voor de opening van Jerusalems poorten en over al haar muren rondom en over de steden van Jehoeda.*

[dwz herinnerden niet aan Zijn verbond]. *Zij die de Tora in handen hadden kenden Mij niet, de herders* [van het volk] *gingen tegen Mij in, de profeten profeteerden van de Ba'al en achter het zinloze gingen ze aan* (8). Het volk laat zich meeslepen door de verleidingen van de omringende wereld door achter afgoden aan te gaan, dwz achter de eigen begeerten. Net als de andere profeten onderstreept Jeremia daarvan vooral de schreeuwende ongerijmdheid: *Mij verlieten ze, de Bron van het levende water, om zich putten uit te houwen, gebarsten putten die het water niet houden* (13). Israel tracht niet alleen zijn begeerten bij andere goden, maar ook zijn veiligheid bij andere volken zeker te stellen (18,37). Ook dit stelt God tegenover de idylle van het begin: *Had Ik Zelf je niet geplant als een edele wijnstok, als trouw zaad? Hoe ben je dan veranderd in verbasterde ranken van een vreemde wijnstok?!* (21).

En jij zegt: Ik héb me niet verontreinigd, ik bén niet achter de Ba'als gegaan (2 : 23)?!

Hoe diep de afgoderij in het volk geworteld is geraakt schildert de profeet dan in woorden van een onthutsende felheid. Hij vergelijkt Israel met een wilde ezelin: *in de begeerte van haar ziel snuift ze de geur op* [van mannetjes], *wie zal haar bronst beletten. Maar allen die haar zoeken hoeven zich niet moe te maken: in haar maand* [wanneer ze zwanger is geraakt] *zullen ze haar vinden* (24) [en zo zal ook Israel niet ontkomen wanneer haar maat vol is]. Feller en emotioneler kan het verraad aan de aanvankelijke liefdesband niet worden geschilderd. Israel is niet meer de tedere en onschuldige geliefde van de begintijd. Het is een overspelige vrouw, meegesleept door haar hartstochten (2 : 25,33).

Hoe de ontrouw het volk en het land verontreinigt blijkt dan in 34: *Aan de zomen van je kleed wordt het bloed van behoeftigen en onschuldigen gevonden. En nog altijd zeg je: Ik ben toch schoon? Zijn toorn is toch van me afgewend?* [dwz 'we brengen toch onze dagelijkse offers?]. Zelfs de door God ingestelde rituelen zijn tot afgodendienst verworden (vgl. p. 104).

In Jechez. 8 : 3 is sprake van *de poort van de binnenste voorhof, die naar het noorden gewend is en daar was nog de sokkel van het ijverbeeld dat ijver wekt* (een afgodsbeeld dat de ijverzucht, de weerzin, Gods opwekt). Vanuit het noorden komt nu de vergelding. De poort is bovendien de plaats waar recht wordt gedaan (Deut. 16 : 18, 17 : 8). De vijand uit het noorden wordt nog niet met name genoemd; pas later begrijpt de profeet dat dit Bavel is.

Over al haar muren rondom en over de steden van Jehoeda schildert de volkomen belegering van stad en land door de vijand.

16 *Dan spreek Ik Mijn recht met hen, om al hun kwaad, om dat ze Mij hebben verlaten en reukwerk brachten aan andere goden, en zich neerwierpen voor het maaksel van hun handen.*

En reukwerk brachten, enz.: zie het vervolg van de aangehaalde plaats bij Jechezkel: 8 : 11-12. In de vorige zin is alleen nog sprake van de belegering en nog niet van de verwoesting. Wanneer de tijd daar is, zal de verwoesting volgen. Vandaar dat nu eerst de oorzaken van de vergelding worden genoemd, opdat duidelijk wordt dat de verwoesting geen willekeur van de geschiedenis is, maar het gevolg van het verraad aan de Eeuwige.

17 *Jij echter, omgord je lendenen, en stel je op en spreek tot hen alles wat Ikzelf je gebieden zal; wees nooit bevreesd voor hen, anders máák Ik je voor hen bevreesd!* 18 *Want Ikzelf, zie, Ik geef je vandaag tot een vestingstad, tot een ijzeren zuil en tot koperen muren over heel het land, over de koningen van Jehoeda, over zijn ambtsdragers, over de priesters en over het volk van het land.* 19 *Ze zullen tegen je strijden, maar ze zullen je niet overmannen. Want Ik ben met je, is het woord van de Eeuwige, om je te redden.*

Jij echter (we ata), *Ikzelf* (we ani) en nogmaals *Ikzelf* (we ani) : het expliciete gebruik van de persoonlijke voornaamwoorden, die normaal gesproken opgaan in de vervoeging van het erop volgende werkwoord, duidt op nadruk: Nu is de tijd van actie aangebroken. *Jij* omgordt je, *Ik* bescherm je. Merk op dat de woorden *omgord je lendenen en stel je op,* die beide voorbereidingen voor strijd zijn, gevolgd worden door *en spreek tot hen.* De strijd wordt de profeet tegen wil en dank opgelegd (19), maar zijn wapen is het woord. *Wees niet bevreesd voor hen,* enz.: praat ze niet naar de mond, want dat leidt tot angst, maar confronteer ze (Malbiem).

Ik geef je vandaag tot een vestingstad enz.: 'De leugenprofeet (hij die niet zijn hele ik grondt op het woord Gods) kan niet een leven lang dreigen, verdoemen en tegen de stroom oproeien. Omdat te kunnen moet hij een 'ijzeren muur' zijn, moet zijn weerstandsvermogen onverwoestbaar zijn, zijn overtuiging onbuigzaam, zijn geringachting van gevaar, zijn geloof aan zijn Goddelijke zending onwrikbaar – kortom, dan moet hij een ware profeet zijn' (E. Auerbach, *Die Prophetie,* 1922, p. 21).

Want Ik ben met je: een herhaling van vers 8, maar met een veelbetekende verandering in volgorde, waardoor het hoofdstuk eindigt met de bemoediging *om je te redden.*

In 5 : 1 vertelt Jeremia hoe hij door de straten van Jerusalem op zoek gaat *of er één is die recht doen en waarheid zoekt.* Maar hij vindt er geen. In 9 : 1 zegt hij *och, als ik in de woestijn een onderkomen voor zwervers had, dan zou ik mijn volk verlaten en van ze wegtrekken, want alle zijn ze overspelers, een verzameling van verraders.* En wanneer hij vervolgens (in 9 : 3-5) de ongerechtigheden opsomt, legt hij het verband tussen moraal en de trouw aan God: *want Mij kennen ze niet* (3), en *in hun bedrog weigeren ze Mij te kennen* (5). Alle kwaad is het rechtstreekse gevolg van een leven zonder trouw aan de Eeuwige en zonder kennis van Zijn Tora.

Een moderne lezer kan in de verleiding komen het hoofd te schudden over zoveel moreel verval van Jeremia's tijd. Het is dan goed zich te verplaatsen in zijn hoorders. Wij zouden niet zo heel veel anders zien dan wat we vandaag om ons heen en in ons zijn eigen hart zien. Ook wij zijn geneigd te vergoelijken, of alleen anderen aan te klagen. Ook wij lopen afgoden na; en afgod is alles wat we stellen boven de geboden Gods. Ook wij zijn geneigd ongerechtigheden te vergoelijken als vergefelijke onvolkomenheden. Ook wij belijden in allerlei rituelen hoge waarden als medemenselijkheid en achten ons daarmee ontslagen van verantwoordelijkheid voor het kwaad.

Diep wanhopig is Jeremia onder de onverbeterlijkheid van zijn volk. Maar ook al moet hij Gods tuchtiging wel rechtvaardigen, blijft hij zich met zijn volk vereenzelvigen en spreekt hij uit naam van het volk: *Kastijd mij Eeuwige, doch met mate en niet in Uw toorn, opdat Ge mij niet te niete maakt* (10 : 24).

Eén voor één zijn we Gods 'enigste'.
Rabbi Sjalom Dov Beer van Lubawitz

Omhoogvliedende letters

Een bladzijde overdenking

Heer der wereld, geef me eerst de kracht de fouten te maken die Ge mij in mijn leven toegemeten hebt. En geef me dan de kracht al deze fouten te herstellen en er met een gaaf hart berouw van te hebben.
Rabbi Arjè Leib ben Sara

Ik gedenk je de devotie van je jeugd,
je liefde als een bruid,
hoe je Me volgde in de woestijn,
door een land dat nooit bezaaid was,
Israel was heilig voor de Eeuwige,
de eerste vruchten van Zijn oogst (Jer. 2 : 2-3)

Het voortdurende gedenken Gods van de liefdesband met Zijn volk, ook in perioden van verwijdering – dit door de eeuwen heen voortklinkende roepen Gods tot Zijn volk, vindt zijn echo in het steeds hernieuwde pogen van de mens tot het weerspiegelen van Zijn liefde, tot solidariteit met Zijn schepping en Zijn schepselen, en tot het luisteren naar hen die van Zijn liefde blijven getuigen en Gods roepen voor ons hoorbaar maken.
Ook in de pijn van het tekortschieten horen we het roepen Gods.
Onze gemiste kansen wekken het verlangen steeds opnieuw aan deze stem gehoor te geven. We blijven geroepen en we blijven roepen. Het is de zekerheid van Gods liefde die ons de prikkel en de moed geeft tot het waarmaken van onze bestemming als de geliefde Gods.

לשבוח גלות vergeten is ballingschap
לזכור גאולה herinneren verlossing
(בש"ט) (Ba'al Sjem Tov)

Ware en onware ommekeer

De bijbel gaat er van uit dat opnieuw beginnen altijd mogelijk is. Houdt de vernieuwing geen stand, dan is zij niet volledig geweest en wordt een nieuwe ommekeer gevergd. De geschiedenis van Israel wordt geschreven in cycli van omkeer, terugval, en omkeer. Wanneer de geschiedenis zichzelf herhaalt duidt dat niet op een deterministische 'Ewige Wiederkehr', maar alleen op de onvolledigheid van de omkeer. Vandaar het vertrouwen dat de volledige ommekeer eens zal worden bereikt en voor Israel en de wereld het leven de glans zal krijgen die God Zich gedroomd heeft. Aldus de kern van de messiaanse verwachting. De profetie roept op tot ommekeer en dreigt met rampspoed als die omkeer uitblijft. Maar de omkeer blijft de hoofdzaak. Komt als gevolg van het falen uiteindelijk de rampspoed, dan is dit het gevolg van Gods gerechtigheid. De profeten schilderen het onheil echter niet als bewijs van Gods gerechtigheid, maar als oproep tot ommekeer. Met heel hun ziel hopen ze dat het onheil dat ze voorzien zich niet zal voordoen. Jirmeyahoe is bij uitstek de profeet van het onheil. Dit onheil is onafwendbaar wanneer het volk niet omkeert (hoofdstuk 3). Tot dusver was de ommekeer onwaarachtig. Het volk riep alleen tot God wanneer de nood er toe drong, zoals wanneer de regen uitbleef (3 : 3). En dan riep men tot Hem: *mijn Vader* (en vgl. 2 : 27!) *de Leidsman van mijn jeugd bent U. Zou Hij in eeuwigheid toornen, Zijn toorn voor immer bewaren? Ja, zo spreek je dan. Maar dan doe je weer het kwade. Dacht je zo het te redden?* (5). En dat met het voorbeeld van het noordrijk Israel voor ogen? *Israel heeft haar ziel – de afvallige – eerder gerechtvaardigd dan de verraadster Jehoeda* (11), want zij had zo'n voorbeeld niet! Opnieuw volgt dan de oproep: *Erken toch je afvalligheid!* (13), *Keer om, afgekeerde zonen, is het woord van de Eeuwige, Ik heb je gehuwd, en Ik zal je aannemen* (14; en vgl. 3 voor de liefde die daaruit spreekt: een echtgenoot van vlees en bloed zou dat niet doen!). En dan volgt in 16-21 een schildering van het leven dat het volk na de waarachtige ommekeer ten deel zal vallen. Maar vóór de hernieuwde oproep tot omkeer in 4 : 1-4, schildert Jeremia in aangrijpende bewoordingen hoe de stem zal klinken van het volk dat tot waarachtige erkenning is gekomen: *Op de bergtoppen is een stem te horen, een wenend smeken van de kinderen Israels, omdat ze hun weg verdraaid en de Eeuwige hun God vergeten hadden. Keer weer afgekeerde zonen, Ik wil jullie afkeringen helen* (zegt God, en het volk antwoordt:) *Daar zijn we, we lopen U tegemoet, want Gij zijt onze God* (3 : 21 tot en met 4 : 1-4).

Als de hemelen de glorie Gods verhalen, als de dagen spreken en de nachten verkondigen [vgl. Ps. 19], hoe kunnen er dan mensen zijn die het niet horen en niet weten? De psalm geeft het antwoord: *Geen spreken is het, geen woorden zijn er* voor wie niet horen wil. Maar hun klank vult de aarde. De loochenaar kan proberen hem te ontkennen. Maar diep in zijn hart wordt de stem gehoord. Daarom is er nooit een échte ontkenner geweest. Wie God ontkent weet in het diepst van zijn hart dat hij zich voor de waarheid verbergt. [Rabbi Eliyahu E. Dessler, *Strive for Truth*, II, p. 227]

Het naderend onheil (4 : 4-31)

Wanneer de oproep tot omkeer in 4 : 1-4 onbeantwoord blijft, voelt Jeremia het onheil naderen. Twee tegenstrijdige reacties overmannen hem: ontzetting over het lijden dat zijn volk te wachten staat, naast het besef van de rechtvaardigheid ervan. Deze strijdige reakties versterken elkaar, vermengen zich en wekken in zijn ziel een spanning die uitbreekt in een schokkende aaneenschakeling van emotionele fragmenten waarin beide reacties elkaar afwisselen. Nu roept hij het volk op te vluchten naar ommuurde steden (5), dan weer roept hij de omringende volken tot getuigen aan *dat ze Mij weerspannig zijn geweest* (16). Nu wendt hij zich in ontzetting tot God: *Ach mijn Heer. Eeuwige, bedrogen hebt Ge, bedrogen dit volk en Jerusalem, zeggend: Vrede zal jullie zijn. En nu beroert het zwaard de ziel!* (10). Dan hoort hij God in woede antwoorden: *Een windvlaag zal van Mij komen, sterker dan de hunne. Ik zal ditmaal spreken en hen richten* (12), namelijk door de vijand op hen af te sturen.
In 19-21 wordt Jeremia het vizioen zelf te zwaar en breekt zijn ziel onder de nadering van de straf die hij zelf moet profeteren: *Mijn ingewanden, mijn ingewanden, ik ben in barenswee, de wanden van mijn hart razen, ik kán niet zwijgen, want mijn ziel, het bazuingeschal heb je gehoord* (19-21). Hij ziet het land al verwoest en gebroken voor zich liggen; *Ik heb het gezien!* klinkt het viermaal in 24-26. Maar dan breekt ook de hoop weer door en hoort Hij God zeggen: *Heel het land zal woestenij zijn, maar een einde zal ik* [aan het volk] *niet maken* (27).
In 29 ziet hij zelf de zinloosheid in van zijn raad om te vluchten: *Voor het geroep van de ruiters en de boogschutters vlucht al het stadsvolk; ze gaan de bossen in, klimmen op de rotsen, alle steden zijn verlaten, niemand woont er meer in* (29). En dan hoort hij het gebroken volk klagen: *een angstschreeuw (–): Wee mij, zo moe is mijn ziel van de wurgers* (31).

Israel, Gods levende heiligdom

In hoofdstuk 7 spreekt de profeet zijn zogenoemde Tempelrede uit. Onder gevaar voor zijn leven dreigt hij met de verwoesting van de Tempel in Jerusalem. De omstandigheden waaronder Jirmeyahoe die rede houdt, staan beschreven in hoofdstuk 26 (u hebt al gemerkt dat het boek maar zeer ten dele chronologisch is geordend). De Tora-getrouwe koning Josjiahoe is inmiddels bij Megiddo gevallen in de strijd tegen Farao Necho (609). De uiteindelijke val van het Assyrische rijk (612) bracht nauwelijks verlichting. Jehoeda leeft nu onder Egyptische overheersing. Ook in het Tweestromenland hebben zich nieuwe machthebbers aangediend. Josjiahoe's opvolger Jehoachaz wordt al na een regering van enkele maanden gedeporteerd naar Egypte. Jojakiem neemt zijn plaats in. Vooralsnog is Jehoeda aan het lot van algehele deportatie en verwoesting ontkomen. Zij richt nu alle hoop op de Tempel. Omdat het ergste is uitgebleven, waant het volk zich onvoorwaardelijk beschut onder het schild van de Goddelijke genade.

Staande bij de toegangspoort tot de Tempel richt Jirmeyahoe het woord tot de degenen die daar binnengaan om te bidden en te offeren (2). Met zijn gewapende woorden raakt hij rechtstreeks het hart van de zaak: *Zo spreekt de Eeuwige van de heirscharen, de God van Israel: maak je wegen en daden goed, dan zal Ik jullie op deze plaats doen wonen. Stel geen vertrouwen in leugenwoorden door te zeggen: het heiligdom van de Eeuwige, het heiligdom van de Eeuwige! Het heiligdom van de Eeuwige zijn zij!* (3-4). God laat zich niet binden door een stenen bouwwerk en het uiterlijk vertoon van offerrituelen. Het heiligdom garandeert geen automatische bescherming. Alleen wanneer het volk zich naar Gods geboden richt, zal Hij het *op deze plaats*, dwz in het land Israel, doen wonen. Wat betekent *het heiligdom van de Eeuwige zijn zij?* Na de dubbele uitroep *Het heiligdom van de Eeuwige,* laat Jirmeyahoe volgen: *Het heiligdom van de Eeuwige zijn zíj,* namelijk de op God gerichte wegen en daden! De stenen Tempel is niet meer dan een symbool. De rechtvaardigen zelf, en hun goede dagen vormen Gods ware heiligdom op aarde, waardoor Hij met land en volk verbonden blijft (Alsjeich). Het volk, geheiligd als een *koninkrijk van priesters* (Ex. 19 : 6) is Zijn levende heiligdom. Gedragen door dit geloof kon Israel ook na de verwoesting van beide Tempels op Gods Inwoning blijven vertrouwen. Juist toen bezat de Eeuwige, naar een bekend rabbijns gezegde, geen andere plek meer in de wereld dan 'de vier ellen van de halacha' (bBerachot 8a). Wat dit inhoudt leert Rabbi Jochanan namens Rabbi El'azar: 'De Heilige hij zij gezegend heeft niet meer op deze wereld dan de vrees voor de hemel, want er is gezegd (Deut. 10 : 12): *Nu dan Israel, wat vraagt de Eeuwige je God anders van je dan de Eeuwige je God te vrezen door in al zijn wegen te gaan?* (bSjabbat 31b).

Jirmeyahoe verklaart nu wat de goede daden zijn die God met Zijn volk verbinden: rechtvaardig recht spreken, opkomen voor de economisch zwakkeren, zoals vreemdelingen, weduwen en wezen, geen onschuldig bloed vergieten en geen andere goden dienen (5-6). De grondtekst in 7 is op twee manieren gelezen: *dan zal Ik jullie doen wonen op deze plaats* (zo willen het de masoreten) of: *dan zal Ik met jullie*

Heiligheid door heiliging

Heiligheid is geen geschenk uit de hemel, of een gegeven eigenschap van mensen en dingen, zelfs niet van de Tempel. Gods heiligheid is een opdracht tot heiliging van de mens: *De Eeuwige sprak tot Mosjè: Spreek tot de gehele vergadering van de kinderen Israels en zeg hun; Heilig moeten jullie zijn, want Ik, de Eeuwige jullie God ben heilig* (Lev. 19 : 1). Door de vervulling van zowel de rituele als de ethische geboden worden Gods Naam en Israel geheiligd. Zo vormt de opdracht tot heiliging in Lev. 19 zowel de inleiding op het gebod tot Sjabbatsheiliging als op het gebod van naastenliefde en andere ethische voorschriften. De profeten hebben in de geest van de Tora opgeroepen tot een levensheiliging die ook in sociale verhoudingen gestalte moet krijgen. Jesjaja leerde: *De Eeuwige der heirscharen is verheven door het recht* ('misjpat') *en de heilige God door rechtvaardigheid* ('tsedaka; Jesj. 5 : 16). We ontheiligen Gods Naam wanneer de uiterlijke vervulling van rituelen niet de basis voor medemenselijkheid. Dit profetische inzicht hebben ook de rabbijnen steeds opnieuw verwoord: 'Abbaye zei: Er is geleerd *Je moet je naaste liefhebben als jezelf* (Lev. 19:18), opdat de Naam van de hemel door jouw toedoen geliefd wordt. Immers: als iemand de Schrift leert, de mondelinge uitleg leert, de wijzen dient, en als zijn handel en wandel in harmonie is met zijn medemensen, wat zeggen de mensen dan van hem? Ze zeggen: Gelukkig zijn vader en zijn leermeester die hem Tora hebben geleerd. Wee de mensen die geen Tora leren' (bJoma 86a). Israel is een uitverkoren en geheiligd volk. Verkiezing en heiliging zijn geen vanzelfsprekende voorrechten, maar vormen een levensopgave. Volk van de Tora te zijn betekent extra verantwoordelijkheid. De midrasj brengt dit aanschouwelijk en indringend in beeld: 'Rabbi Sjim'on ben Chalafta zei: Ieder die woorden van Tora leert, maar ze niet in vervulling brengt, zijn straf is groter dan wie in het geheel niet leert. Waarmee is dat te

wonen op deze plaats. Alleen wanneer Israel een heilig volk is, wil God temidden van hen in Zijn heiligdom wonen, en mogen zij in het land verblijven.
De verwording van Jehoeda is verbazingwekkend: *Zie, jullie stellen vertrouwen in leugenwoorden [ook] zonder voordeel* (8). De onwaarachtigheid spruit niet alleen voort uit hang naar persoonlijk gewin, maar is ook doel op zichzelf geworden (vgl. Malbiem).
De bijtende ironie van Jirmeyahoe's prediking bereikt nu een hoogtepunt. Moord, overspel en afgodendienst verhinderen het volk niet om in vermeende onschuld Gods heiligdom te bezoeken en zichzelf vergeving toe te kennen: *En jullie komen en staan voor Mijn Aangezicht in dit huis, waarover Mijn Naam is uitgeroepen, en zegt: We zijn gered!, opdat je al deze gruwelen doen kan* (10). Het bezoek aan de Tempel dient alleen nog om het geweten van de bewoners te sussen en de misdadige levenswijze ongestoord te kunnen voortzetten. Gods heiligdom wordt gebruikt als een rovershol, waarin bandieten schuilen en waarin ze de bewijzen van hun wandaden aan het daglicht onttrekken: *Is dit huis soms een rovershol...?* (11). Maar anders dan aan het oog der mensen, ontkomt het onoprechte hart niet aan het oog van God (11). Ten onrechte waant Jehoeda zich beschermd door de Tempel. Was niet Sjilo, net als Jerusalem een pelgrimsoord (1Sam. 1) en is het niet verwoest? Zou Jerusalem na zoveel profetische vermaningen (13) dan wél worden gespaard? Tenach zelf vermeldt nergens de ondergang van Sjilo, maar archeologische opgravingen bevestigen dat Sjilo al in de tijd van de Filistijnen verwoest is (Ps. 78 : 60-61 zou er een toespeling op kunnen zijn). Jirmeyahoe's woorden doen in ieder geval denken aan de tijd van Eli, toen de ark bij Afek in handen van de Filistijnen viel (1Sam. 4). Ook toen trachtte het volks Gods helpende Aanwezigheid af te dwingen vanuit de afgodische gedachte dat de ark als draagbaar heiligdom Gods bescherming zou garanderen (zie ook p. 38). Malbiem wijst er op dat Jirmeyahoe alleen van Sjilo zegt *waar Ik Mijn Naam heb doen wonen* (12). Van het heiligdom in Jerusalem zegt hij echter: *waarover Mijn Naam is uitgeroepen* (10,11). Alleen Gods Naam is nog aan de Tempel verbonden; in werkelijkheid is Hij allang door Jehoeda's wandaden verdreven. Juist daarom is het vertrouwen zo misplaatst. Jirmeyahoe voorziet dat ook Jehoeda, net als de tien stammen van het noordrijk – Efrajiems' zaad – gedeporteerd zal worden omdat het geen omkeer wil doen (15).
Uit 16: *Maar jij* [God richt zich nu tot Jirmeyahoe], *bidt niet voor dit volk* blijkt dat de profeet ondanks alles solidair blijft met zijn volk en voor hen in de bres wil springen. Hij veroordeelt niet zozeer het volk zelf, maar vooral zijn leiders, zoals bijvoorbeeld blijkt uit 5 : 4: *Maar, zei ik, dit zijn slechts de geringen; zij zijn onwetend, omdat ze de weg van de Eeuwige, het rechtsoordeel van hun God niet kennen* (vgl. ook 5 : 29 en 14 : 11). God wijst het gebed van de profeet echter af: *en dring niet bij Me aan, want Ik luister niet naar je*. Het Hebreeuwse werkwoord voor 'aandringen' of 'voorspraak doen', associeerden de rabbijnen met de rol van de lijdende knecht, voor wie Jesjaja precies dezelfde uitdrukking gebruikt (53 : 12). Zij zagen de lijdende knecht vooral ook weerspiegeld in Israels profeten. Jes. 53 : 12: *en hij droeg de misstap van velen en deed voorspraak voor overtreders* betrokken ze op Mosjè, die net als Jirmeyahoe pleitte voor zijn volk (bSota 14a). Op grond van die associatie is Jirmeyahoe net als Mosjè (Ex. 32) zozeer

vergelijken? Met een koning die een lusthof bezit. Hij plaatst daarin twee pachters. De één plant bomen en hakt ze om. De ander plant in het geheel niet en hakt dus ook niets om. Op wie is de koning kwaad? Denk je niet op degeen die plant en het geplante weer omhakt? Zo is de straf zwaarder voor wie Tora leert en haar niet in vervulling brengt' (Dev. Rabba 8,4; zie ook p. 104). Ook Jer. 7 : 23 wijst ons op die speciale band van God met Israel als reden voor Israels bizondere verantwoordelijkheid. Israels heiligheid is niet gewaarborgd door rituelen alleen. Het ritueel moet een voertuig zijn voor een geheiligd leven. Met name Ramban heeft gewezen op die innerlijke band tussen ritueel en levensheiliging. In zijn commentaar op Gen. 4 : 3 en Lev. 1 : 9 beschrijft hij hoe de offers mens en God samenbinden. Offers zijn de uiterlijke vormgeving van een innerlijk proces van omkeer en verzoening, van een hernieuwde totale overgave aan God. Door handoplegging op de kop van het offerdier ('semicha') identificeert de offeraar zich met het slachtoffer, dat de overgave van zijn hele bestaan symboliseert. Ramban verwerpt de gedachte van Rambam dat de offerdienst in Israel als een noodmaatregel is ingesteld om het volk af te houden van offers aan vreemde goden. Zo'n negatieve motivatie voor deze geboden acht hij onaanvaardbaar. Hij meent dat alle geboden, ook de zuiver rituele, de positieve bedoeling hebben om een harmonieuze relatie met God en medemens te bestendigen. (Zie hierover ook *Tenachon over de Tora*, 15, p. 236f). We laten Ramban zelf aan het woord: 'Het is passender de reden voor de offers te aanvaarden van hen die zeggen dat de daden van mensen tot stand komen door gedachten, spreken en handelen. Daarom heeft God bevolen dat iemand die gezondigd heeft en offers brengt, zijn handen op de kop van het offerdier moet leggen. Deze 'handeling' staat tegenover zijn verkeerde daad. Met zijn mond moet hij schuld belijden, als tegenwicht

één met zijn volk, dat hij alle schulden zou willen dragen (zie ook p. 123). God wijst de profeet erop dat het volk niet uit misleiding, maar doelbewust, openlijk en massaal afgodendienst bedrijft: *om Mij te kwetsen* (18). Kinderen, mannen, vrouwen, allen doen mee. Niemand is onschuldig, en daarom kan Jirmeyahoe's voorspraak het oordeel niet meer voorkomen. Maar: *Kwetsen ze Mij soms? luidt het woord van de Eeuwige, en niet zichzelf, tot beschaming van hun aangezicht?* (19). Wil de profeet werkelijk zeggen dat God emotioneel onaangedaan is, zoals Ibn Ezra meent? Of horen we hier toch de ingehouden stem van Gods liefde door de scherpe tonen van het oordeel heenklinken? Gods betrokkenheid bij Jehoeda blijkt alleen al uit Zijn brandende toorn (20). De profeet wil hier veeleer zeggen dat God niet in de eerste plaats gekwetst is door wat Hem is aangedaan, maar door wat Jehoeda zichzélf heeft berokkend. Gods liefde blijft zelfs in het oordeel aanwezig. Toch zal Zijn toorn zich uitstorten over het gehele land, zelfs over de dieren en de bomen (20). Dit laatste brengt de tragiek van het onvermijdelijke aan het licht en wijst op Gods leed over wat komen moet.

In het vervolg van zijn betoog verschaft Jirmeyahoe ons als geen ander inzicht in het doel van de offerdienst. Hij roept het volk op het vlees van alle offers zelf maar te eten, zodat ze tenminste nog ergens toe dienen (Rasji): *Voeg jullie brandoffers bij je slachtoffers en eet vlees* (21). God heeft geen behoefte aan offervlees, zelfs niet aan de geur van de brandoffers (Malbiem). De nu volgende woorden (22) stellen ons voor een raadsel: *Want niet heb Ik tot de vaderen gesproken, en op de dag dat Ik hen uit Egypte deed uittrekken heb ik hen niet geboden over brandoffer en slachtoffer.* En al die voorschriften over de offerdienst dan? Volgens de commentatoren spreekt Jirmeyahoe hier over de dag waarop Israel voor het eerst na de Uittocht een opdracht kreeg. En wel te Mara (Ex. 15 : 26): *Indien je aandachtig luistert naar de stem van de Eeuwige je God, en doet wat recht is in Zijn ogen, dan* enz. Geen woord over offers. Een diepere verklaring geeft Rambam (*Moré* III, 32). Hij wijst op het vervolg van Jirmeyahoe's woorden: *Maar deze zaak heb ik hen geboden, zeggend: Luistert naar Mijn stem* (23). De profeet wil alleen maar zeggen dat Gods gebod in wezen niet het uiterlijke offerritueel inhoudt, maar liefde voor de Tora en de vervulling van sociale verantwoordelijkheden. Rituele voorschriften vormen geen doel in zichzelf. Het werkelijke doel is de gezindheid en de levenswijze die erdoor worden gestimuleerd. (Zie ook *Tenachon over de Tora* 13, p. 206).

Vol leed (29) kondigt de profeet nu het oordeel aan over een volk dat naar deze vermaningen niet heeft willen luisteren (24ff). Maar zelfs het oordeel omsluit, hoewel nog verborgen, een belofte. Want met dezelfde bewoordingen waarmee Jirmeyahoe aankondigt hoe alle vreugde uit Jerusalem wijken zal (34), mag hij later de terugkeer van haar bewoners aanzeggen: *In deze plaats (–) zal weer gehoord worden de stem van blijdschap en de stem van vreugde, de stem van de bruidegom en de stem van de bruid, de stem van hen die zeggen: Looft de Eeuwige van de heirscharen* (33 : 11). (MvL)

tegen zijn verkeerde spreken. De ingewanden en de nieren van het slachtoffer moet hij in vuur verbranden, omdat zij de instrumenten van zijn denken en verlangen zijn. En het onderste van de poten omdat ze corresponderen met de handen en voeten waarmee hij heeft gehandeld. Het bloed, dat correspondeert met zijn eigen bloed, moet hij op het altaar sprenkelen. Dit alles om zich bewust te maken dat hij tegenover zijn God met lichaam en ziel een overtreding heeft begaan, en dat eigenlijk zijn eigen bloed vergoten zou moeten worden, en zijn eigen lichaam verbrand. En zonder Gods liefdevolle trouw zou dat ook zeker gebeuren. Maar God aanvaardt een plaatsvervangend offer dat de mens de gelegenheid geeft door inzicht zijn leven te beteren.'

Ook voor Jeremia is de ware kern van de offerdienst de band tussen God en Zijn volk, en uitdrukking van de wil tot totale overgave. Niet het ritueel zelf vergt God, maar alleen dit: *Hoort naar Mijn stem en Ik zal jullie tot God zijn en jullie zullen Mij tot een volk zijn, en jullie zullen gaan op de gehele weg die Ik jullie gebied, opdat het jullie goed ga* (7 : 23). Jehoeda's uiterlijke offerdienst is een ontheiliging. Zowel afgodendienst als een tekort aan medemenselijkheid ontheiligen Gods Naam: *Jullie zijn weer omgedraaid en hebben Mijn Naam ontheiligd, omdat ieder zijn slaaf en slavin, die jullie in vrijheid hadden weggestuurd, weer terug hebt doen keren om jullie* [weer] *tot slaven en slavinnen te zijn* (34 : 16). Jehoeda's 'schijnheiligheid' kan de rampspoed niet afwenden of de zonde wegnemen: *Wat heeft Mijn geliefde in Mijn huis te zoeken? Om het snode plan van velen uit te werken? En zou heilig offervlees het van je afwenden? Wanneer je kwaad doet, dan jubel je!* (11 : 15).

Vgl ook p. 103 en 104 en *Tenachon over de Tora*, 17 p. 273 en 18 p. 278. (MvL)

Lernen met Tenachon

Op deze bladzijde geven we u een handreiking voor het 'lernen' met Tenachon, *bedoeld om u te helpen dieper in het materiaal door te dringen. Met de vragen en opdrachten die we hieronder hebben geformuleerd, willen we u vooral stimuleren zelf actief met de bijbelteksten en de commentaren daarop bezig te zijn. Het beste gaat dat wanneer u het samen met één of meer anderen doet. We houden ons aanbevolen voor uw op- of aanmerkingen bij deze rubriek. De vragen zijn gegroepeerd per artikel. Meestal zijn er eerst een of twee vragen ter inleiding, als 'warming up'. Dan leest en bespreekt u met elkaar het betreffende artikel en tenslotte volgen er nog een of meer verwerkingsvragen. Uiteraard is het heel goed mogelijk uw eigen variatie op deze werkwijze te maken. Ook kunt u natuurlijk een andere volgorde aanhouden dan hier is voorgesteld.*

De profeet Jirmeyahoe

a. Lees Jer. 1 : 1-3. In welke tijd en situatie leeft Jirmeyahoe? (Zie ook bijlage bij *Tenachon* 6).
b. Bespreek met elkaar wat het moet betekenen in zo'n tijd en situatie profeet te zijn.
c. Lees 'De profeet Jirmeyahoe' (p. 129-133) en bespreek het samen.
d. Probeer in eigen woorden de verhouding samen te vatten tussen Jirmeyahoe enerzijds en het volk en zijn leiders anderzijds.
e. Waarom zou Jirmeyahoe steeds aandringen op onderwerping aan Bavel?

De tragiek van Jirmeyahoe

a. Lees Jer. 20 : 7-18. Waarom zou de profeet zich zo voelen als hij hier beschrijft? (Zie ook Y. Aschkenasy e.a., *Geliefd is de mens*, p. 75.)
b. Lees en bespreek 'De tragiek van Jirmeyahoe' (p. 131v).
c. Probeer in eigen woorden weer te geven hoe Jirmeyahoe volgens de midrasjiem in het artikel tegenover het volk stond.

De wijding van Jirmeyahoe

Bestudeer Jer. 1, en wel als volgt:
a. Lees het hele hoofdstuk een keer aandachtig door, het liefst hardop.
b. Lees het eerst deel van 'De wijding van Jirmeyahoe' (p. 134v) tot aan de bespreking van vs 4 en 5, en bespreek dit deel samen.
c. Vergelijk verschillende vertalingen van vers 5.
d. Bespreek dit vers met elkaar. Wat erin is u duidelijk, welke vragen komen in u op?
e. Lees de uitleg van vers 5 in 'De wijding van Jirmeyahoe' en bespreek die met elkaar. NB Lees bij de woorden 'profeet voor de volken' ook de tweede midrasj in 'Midrasj over de wijding' (p. 134).
f. Probeer te formuleren welke nieuwe inzichten u bij dit vers hebt gekregen.
g. Herhaal c-f voor elk volgend vers. NB Lees bij vs 6 ook de eerste midrasj in 'Midrasj over de wijding'.
h. Probeer tenslotte in uw eigen woorden samen te vatten wat, naar uw gevoel, de kern van dit hoofdstuk is. Bijvoorbeeld door er een titel voor te bedenken.

'Mij verlieten ze', Ware en onware omkeer en Het naderend onheil

Bestudeer Jer. 2-4. Ga daarbij als volgt te werk:
a. Lees de tekst aandachtig door, bij voorkeur hardop.
b. Bespreek met elkaar wat naar uw gevoel de grote lijn van deze hoofdstukken is. Verdeel de tekst op grond daarvan in paragrafen.
c. Lees 'Mij verlieten ze' (p. 135v), 'Ware en onware omkeer' (p. 140) en 'Het naderend onheil' (p. 140) en bespreek deze artikelen samen.
d. Probeer te formuleren welke nieuwe inzichten u gekregen hebt.
e. Probeer voor elke paragraaf een titel te bedenken die naar uw gevoel de kern van de paragraaf samenvat. Doe hetzelfde voor Jer. 2-4 als geheel.

Israel, Gods levende heiligdom

Bestudeer Jer. 7 en ga daarbij als volgt te werk:
a. Lees hoofdstuk 7 aandachtig door (het liefst hardop en bij voorkeur in meer dan één vertaling) en bespreek het met elkaar.
Wat is u duidelijk en waarbij hebt u vragen?
b. Lees en bespreek 'Israel, Gods levende heiligdom' (p. 141v).
c. Probeer te formuleren welke nieuwe inzichten u bij Jer. 7 hebt gekregen.
d. Probeer in uw eigen woorden samen te vatten wat, naar uw gevoel, de kern van dit hoofdstuk is; bijvoorbeeld door er een titel voor te bedenken.

Heiligheid door heiliging

a. Hoe staan, naar uw idee, de profeten in het algemeen en Jeremia in het bizonder, tegenover de Tempel en de offerdienst?
b. Lees 'Heiligheid door heiliging' (p. 141v) en bespreek het samen.
c. Probeer in uw eigen woorden te formuleren welke functie en betekenis de offers volgens dit artikel hebben. NB Het artikel geeft verschillende visies weer. (DvU)

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen:
Boekencentrum b.v.
Postbus 29
2700 AA Zoetermeer
(079) 615481
Abonnementsprijs: *f* 70,– per jaar.
Prijs van losse nummers *f* 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica